

คำนำ

สตรีศึกษา (Women's Studies) เริ่มเกิดจากการเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักวิชาการผู้หญิงที่ต้องการเรียกร้องประชาธิปไตยและสิทธิเสรีภาพในชีวิต การศึกษา การทำงาน และการมีส่วนร่วมทางการเมือง สตรีศึกษาเกิดจากขบวนการเคลื่อนไหวของผู้หญิงในช่วงปลายคริสต์ทศวรรษที่ 1960 ถึงต้นคริสต์ทศวรรษที่ 1970 เมื่ออาจารย์นักวิชาการและนักศึกษาที่อุทิศตนให้กับประเด็นทางสังคมได้เริ่มนำเสนอเรื่องเพศนิยม (อคติทางเพศ) ที่พวกเขาประสบในวงวิชาการโดยอาสาจัดเปิดวิชา ตั้งวงสนทนา และจัดการประชุมวิชาการ ในประเทศต่างๆ ส่วนใหญ่นั้น บรรยากาศของสตรีศึกษาอิงกับสถานการณ์การเมือง การเคลื่อนไหวทางประชาธิปไตย การเติบโตของ “การเข้าสู่ความทันสมัย” และการเผชิญหน้ากับรัฐบาลเผด็จการและกึ่งเผด็จการหลังยุคอาณานิคม

สตรีศึกษาเริ่มปรากฏตัวขึ้นในตะวันตกคือ ในปลายคริสต์ทศวรรษที่ 1960 ในอังกฤษ และต้นคริสต์ทศวรรษที่ 1970 ในสหรัฐอเมริกา สำหรับที่อื่นๆ ซึ่งเปิดตัวสตรีศึกษาในคริสต์ทศวรรษที่ 1970 คือ ฟิลิปปินส์ อินเดีย ญี่ปุ่น นิวซีแลนด์ ออสเตรเลีย ไทย อินโดนีเซีย และเกาหลี สำหรับสตรีศึกษาในฮ่องกง เวียดนาม จีน เนปาล บังคลาเทศ และเอเชียกลางนั้น เริ่มต้นในช่วงคริสต์ทศวรรษที่ 1980 1990 และ 2000 ตามลำดับ

สตรีศึกษาได้ขยายด้วยระดับและพัฒนาเป็นสถาบันตามลำดับ เป็นโครงการที่เติบโตในทางวิชาการในทุกทวีปทั่วโลกในลักษณะที่เป็นหลักสูตรและหน่วยวิจัย ปัจจุบันนี้ ในสหรัฐอเมริกา อังกฤษ และยุโรปมีหลายร้อยโครงการซึ่งอาจเป็นนิรชากร วิชาหลัก หรือแม้กระทั่งหลักสูตรที่ให้ปริญญาตั้งแต่ระดับปริญญาตรี โท ถึงระดับปริญญาเอก ในเอเชียเฉพาะประเทศอินโดนีเซียมีโครงการสตรีศึกษานับร้อยแห่ง ในเกาหลีขณะนี้ มีโครงการสตรีศึกษาและสถาบันวิจัยสตรีศึกษาและ/หรือเพศภาวะศึกษา/บทบาทหญิงชายประมาณ 36 แห่งในอินเดียมีหลายสิบแห่ง ในจีนมีอย่างน้อย 15 แห่ง เป็นต้น

ในประเทศไทยนั้น สตรีศึกษาได้เริ่มอย่างไม่เป็นทางการมานาน แต่มีความกระฉับกระเฉงในยุคหลัง 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เมื่อความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างสำคัญได้เกิดขึ้น และผู้คนก็เรียกหาประชาธิปไตย เพื่อยกหาสังคมใหม่ที่มี “ภราดรภาพ” คนหนุ่มสาวในมหาวิทยาลัยต่างก็ “มาหาความหมาย”

กลุ่มผู้หญิงในสถาบันวิชาการและหน่วยงานต่างๆ รวมทั้งกลุ่มแรงงานต่างได้รับอิทธิพลจากแนวคิดมาร์กซิสต์ได้จัดพูดคุยเสวนา จัดกลุ่มศึกษางานเขียนของนักสตรีนิยมสังคมนิยม ทฤษฎีสังคมนิยม และอัตชีวประวัติของสตรีนักต่อสู้เพื่อสังคมนิยมต่างๆ การต่อสู้ทางชนชั้น การกดขี่ทางวัฒนธรรม การกดขี่ผู้หญิง ฯลฯ ความเข้มแข็งในการเคลื่อนไหวของกลุ่มที่เรียกร่องประชาธิปไตยทำให้ประสบความสำเร็จในการผลักดันให้มีบทบัญญัติคุ้มครองความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับพุทธศักราช 2517 และมีการแก้ไขกฎหมายที่ให้สิทธิเสมอภาคแก่หญิงชายหลายฉบับ เช่น การกำหนดให้ค่าจ้างแรงงานเท่ากันระหว่างแรงงานหญิงและแรงงานชาย การให้สิทธิผู้หญิงเป็นผู้พิพากษาในศาลยุติธรรมได้ไม่ใช่แต่เฉพาะศาลคดีเด็กและเยาวชนเท่านั้น การให้สิทธิผู้หญิงเป็นพนักงานอัยการได้ มีการแก้ไขกฎหมายครอบครัวหลายเรื่องที่มีอคติต่อผู้หญิง (แต่ก็ยังคงอคติไว้หลายเรื่องอีกเช่นกัน เหมือนดังจะทราบจากรัฐธรรมนูญ ฉบับนั้นจะมีอายุไม่นาน) ฯลฯ

รัฐไทยให้ระยะเวลาทดลองประชาธิปไตยกับขบวนการประชาชนสั้นมาก ในปี พ.ศ. 2519 ได้เกิดการรัฐประหารนองเลือดและฉีกรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2517 ทิ้งเสีย หลังจากนั้นกิจกรรมทางการเมืองและกลุ่มเสวนาทั้งหลายก็ถูกห้ามกระจัดกระจายไปเป็นแนวร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยหรือมิฉะนั้นก็ถูกจับตามอง

ระหว่างทศวรรษสตรีสากลของสหประชาชาติ ค.ศ. 1975-1985 และหลังจากการออกอนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีทุกรูปแบบ ได้มีการให้ความสนใจต่อเศรษฐกิจ การเมือง และบทบาททางสังคม ตลอดจนความสามารถของผู้หญิงมากขึ้น ส่งผลทำให้ประเทศไทยซึ่งเป็นภาคีสมาชิกเข้ารับในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2528) โดยกำหนดให้ผู้หญิงเป็นกลุ่มเป้าหมายในการพัฒนา

สตรีศึกษาในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เริ่มจัดกระบวนทำสร้างเป็นสถาบันเมื่อข้าพเจ้าได้รับไฟเขียวจากคณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ให้เปิดโครงการสตรีศึกษาขึ้นใน พ.ศ. 2529 เพื่อดำเนินกิจกรรมทางวิชาการและการเสริมอำนาจให้กับองค์กรและกลุ่มผู้หญิงฐานราก (ที่คนทั่วไปเรียกว่า “รากหญ้า” หรือ “รากแก้ว” อันเป็นชื่อที่กลุ่มผู้หญิงฐานรากเรียกตนเอง) มาโดยตลอด ศูนย์สตรีศึกษาเป็นสถาบันแรกในประเทศไทยที่ได้รับการอนุมัติจากรัฐบาลเปลี่ยน

สถานภาพจากโครงการให้เป็นศูนย์ที่เป็นหน่วยงานระดับภาควิชาตั้งแต่ ค.ศ. 1993 (พ.ศ. 2536) และใน ค.ศ. 2000 (พ.ศ. 2543) ก็ได้เริ่มเปิดหลักสูตรสตรีศึกษาระดับมหาบัณฑิตเป็นหลักสูตรแรกของประเทศอีกเช่นกัน ตั้งแต่ต้นกระทั่งปัจจุบันเป็นเวลากว่า 20 ปี ที่สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ดำเนินงานด้านวิชาการที่สร้างองค์ความรู้ให้กับสตรีศึกษาไทยในรูปแบบการฝึกอบรมวิจัยด้านสตรีศึกษา สนับสนุนการทำวิจัย การผลิตเอกสารวิชาการ การจัดการสัมมนาวิชาการ การแปลงานวิชาการในภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย ตลอดจนการร่วมรณรงค์กับหรือสร้างขบวนการเคลื่อนไหวของผู้หญิงในรูปแบบต่างๆ ดังที่ได้เขียนบรรยายไว้ในบทความ “Countering Hegemonic Patriarchy: Stance of and Challenges to Women’s Studies in Thailand”

ในกลางคริสต์ทศวรรษที่ 1980 เป็นช่วงการเปลี่ยนจุดเน้นของการวิเคราะห์และวาระของการวิจัยจากสตรีศึกษาเป็นเพศภาวะศึกษา (Gender Studies) หรือส่วนใหญ่เป็นการศึกษาบทบาทหญิงชาย (gender roles) เป็นการเปลี่ยนฐานทางทฤษฎีและการปฏิบัติ ซึ่งมีนัยยะทางทฤษฎีและการเมือง มีการอ้างว่าเพศภาวะศึกษาเป็นการปรับบริบทใหม่ของสตรีศึกษาในกรอบคิดที่เปรียบเทียบและรอบด้านมากขึ้น และจะทำให้สตรีศึกษาสมบูรณ์ขึ้น เพื่อไม่ให้ประเด็นผู้หญิงถูกจำกัดอยู่ในชายขอบของการวิจัยที่ว่ายวนอยู่กับขอบเขตเฉพาะเรื่องของตนเองและวาทกรรมที่ไม่สามารถส่งผลกระทบต่อสาขาวิชาหรือมุมมองอื่นๆ ความคิดเรื่องเพศภาวะศึกษาได้ขยายการอภิปรายและความรับรู้เรื่องประเด็นผู้หญิง หรือจริงๆ แล้ว ทำให้มีการสร้างทวิสัยใหม่ให้ผู้หญิง มีการตั้งคำถามว่าได้มีการนำเอาอุดมการณ์และระเบียบวิธีอะไรของเพศภาวะศึกษาไว้ในสตรีศึกษา และมันได้ส่งผลต่อการวางกรอบคิดของผู้หญิง เพศภาวะ สังคม ประวัติศาสตร์ และการปฏิบัติการทางการเมืองอย่างไร

นักสตรีนิยมจำนวนหนึ่งเห็นว่าเพศภาวะศึกษาเป็นชุดของการวางกรอบคิดที่มาจากฐานอำนาจนิยมที่จำกัดประสบการณ์ผู้หญิงและจำกัดการส่งเสริมอำนาจให้กับผู้หญิงอย่างมาก ในประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้ชาย นักวิชาการผู้ชายจำนวนมากที่ได้เข้าไปฉวยโอกาสใช้แนวคิดเรื่องเพศภาวะศึกษาได้ตั้งตัวเป็นผู้เชี่ยวชาญสำเร็จรูปในเรื่องผู้ชายและผู้หญิง เพราะเป็นผู้บรรยายในหัวข้อเรื่องผู้ชายในฐานะผู้ชาย และสามารถนำเสนอประเด็นผู้หญิง ในเพศภาวะศึกษาได้โดยอัตโนมัติ การที่เพศภาวะศึกษาเริ่มจากการศึกษาวิจัยเรื่อง

ความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่เป็นผลจากการพัฒนาและความเปลี่ยนแปลงในสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว และยังรวมถึงสตรีศึกษา บัณฑิตศึกษา เกย์และเลสเบี้ยนศึกษา จึงทำให้เป็นที่สนใจของ “ลูกค้ำ” มากขึ้น เราก็มองเห็นว่าขณะนี้สถาบันจำนวนมากได้ตั้งชื่อตนเองใหม่ว่าเป็นสถาบัน/ภาควิชา/ศูนย์สตรีศึกษาและเพศภาวะศึกษา (Women's Studies and Gender Studies) เพื่อรองรับวิชาด้านเพศภาวะที่เพิ่มจำนวนมากขึ้น ในขณะที่ยังไม่ประสงค์จะลบประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ของผู้หญิง จึงเก็บชื่อ “สตรีศึกษา” ไว้ด้วย

เมื่อ จูดิธ บัทเลอร์ (Judith Butler) นักปรัชญาสตรีนิยมชาวอเมริกัน ผู้เขียนหนังสือที่สนั่นสะเทือนวงวิชาการหลายเล่มนั้น (โดยเฉพาะเรื่อง “*Gender Trouble*”¹ จำหน่ายได้กว่า 100,000 เล่ม) ได้สัมภาษณ์ โรซี ไบรด์ดอตตี (Rosi Braidotti) นักวิชาการสตรีศึกษาชั้นนำของยุโรปในปี ค.ศ.1994 ไบรด์ดอตตี วิจารณ์เพศภาวะศึกษาว่า “เป็นการศึกษาเรื่องความเป็นชายที่ใช้อำนาจเข้ายึดกุมวาระของสตรีนิยม ทำให้มีการโยกย้ายเงินทุนสนับสนุนที่ควรจะให้ตำแหน่งอาจารย์ที่เป็นนักสตรีนิยมไปให้กับตำแหน่งอื่นๆ เช่น ให้กับอาจารย์ “หนุ่มหัวดี ที่ศึกษาเรื่องเกย์” และเป็นการลดระดับของการศึกษาแบบถึงรากเหง้าของวาระสตรีนิยม แต่กลับโฆษณาทำการตลาดให้กับความเป็นชายและอัตลักษณ์ของผู้ชายเกย์แทน”²

ขณะนี้ในประเทศไทยมีโครงการสตรีศึกษา/เพศภาวะศึกษา (หรือมักเรียกกันว่าเป็นศึกษาบทบาทหญิงชาย หลายแห่งเพิ่มคำว่า “การพัฒนา” เข้าไปด้วย) รวม 8 แห่ง ในมหาวิทยาลัยของรัฐและเอกชนทั่วประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นหน่วยวิจัยบางแห่งเปิดสอนเป็นกระบวนวิชาภายในภาควิชาหรือสถาบันที่เกี่ยวข้อง การก่อตั้งศูนย์สตรีศึกษาและหลักสูตรสตรีศึกษาเป็นเรื่องที่ลำเค็ญยาวนานมีปัญหาทุกด้านทุกขณะ แต่เป็นขั้นตอนที่สำคัญสำหรับการวางฐานรากของการเป็นสถาบันของสตรีศึกษาในฐานะที่เป็นสาขาวิชาและองค์ความรู้ในการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่ความเสมอภาคระหว่างหญิงชายและการ

¹ Judith Butler, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (New York, Routledge, 1999).

² Judith Butler, “Feminism by Any Other Name,” *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies* (Summer-Fall 1994), 6(2-3): 27-61.

เคารพในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ของผู้หญิง ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงคิดว่ามันเกินคัม
 มากเมื่อสตรีศึกษาเป็นสถาบัน แต่เราย่อมหยุดอยู่เพียงนั้นไม่ได้ หากว่าสตรีศึกษา
 มุ่งประสงค์ที่จะเปลี่ยนแปลงประเพณีทางวิชาการ ซึ่งคือการครอบงำของระบบ
 ชายเป็นใหญ่ในกระแสหลัก และกำหนดบทบาทของตนเพื่อให้เกิดความเชื่อมโยง
 กับขบวนการเคลื่อนไหวของ/เรื่องผู้หญิง การเปิดหลักสูตรจึงต้องมีองค์ประกอบ
 ที่ตอบสนององวิชาการถึงระดับสูงสุดและใกล้ชิดกับขบวนการเคลื่อนไหวของ/เรื่อง
 ผู้หญิงด้วย

แม้ว่าสตรีนิยมจะมีเป้าหมายเดียวกัน แต่เส้นทางสู่สตรีนิยมมีหลาย
 เส้นทาง วารสารจุดยืน วารสารสตรีนิยมไทยฉบับแรกนี้เป็นการเปิดพื้นที่สำหรับ
 พลังการเกิดเส้นทางใหม่ให้กับสตรีนิยม ข้าพเจ้าคิดว่า วารสารจุดยืน จะเป็นพื้นที่
 เพื่อการถกเถียงให้กับสตรีนิยม บ่มเพาะ และขยายองค์ความรู้ของสตรีนิยมไทย
 ข้าพเจ้าใช้คำว่า “สตรีนิยมไทย” ในความหมายว่าบววิเคราะห์มาจากคนไทยและ
 อยู่ในบริบทของไทย ซึ่งอาจเป็นการนำเสนอของใครก็ได้ ไม่ว่าจะไทยหรือต่างชาติ
 ที่มีความสามารถทางวิชาการและมีประสบการณ์สูงในเรื่องสตรีนิยมหรือประเด็น
 เกี่ยวกับผู้หญิง ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงหรือเป็นชาย หรือผู้เขียนอาจเป็นผู้หญิงที่รู้เรื่อง
 ผู้หญิงหรือประสงค์จะให้ผู้อื่นรู้เรื่องราวของตนเองหรือของผู้หญิงอื่น อาจเป็น
 ผู้หญิงที่ต้องการตั้งคำถามกับองค์ความรู้กระแสชายในเรื่องผู้หญิงและหรือ
 ประเด็นที่เกี่ยวกับผู้หญิงที่มีอยู่ในปัจจุบัน วารสารจุดยืน เปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่
 ได้มีเวทีนำเสนอข้อเขียน ส่งเสริมให้แสดงความเห็นและแสดงจุดยืนสตรีนิยม
 เขาอาจเป็นผู้ชายที่มีข้อมูลเรื่องประเด็นผู้หญิงและประสงค์จะแบ่งปันให้ผู้อ่าน
 ได้รับรู้บ้าง

**กล่าวอีกนัยหนึ่งนั้น พวกเขาคือคนที่ต้องการพัฒนาข้อถกเถียง
 และทฤษฎีสตรีนิยมเพื่อหนุนช่วยและร่วมกับขบวนการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับ
 ประเด็นผู้หญิง**

กองบรรณาธิการ บรรณาธิการ และผู้ช่วยบรรณาธิการประจำฉบับนี้
 ได้รับเชิญมาจากหลากหลายมหาวิทยาลัยและสถาบัน ประกอบด้วยเพื่อนที่รักกัน
 มาตั้งแต่สมัยเกือบสี่สิบปีก่อน มีทั้งผู้สนับสนุนและอาสาสมัครตลอดกาลของศูนย์
 สตรีศึกษา และเพื่อนร่วมงานวัยเยาว์ที่เพิ่งมาพบกันไม่กี่ปีนี้ เพื่อเข้ามามีส่วนร่วม
 ในการเพิ่มสีสันให้กับเวทีสตรีนิยมและร่วมเดินในเส้นทางประวัติศาสตร์ของการ
 ให้คำนิยามเพศภาวะเพื่อเปลี่ยนแปลงชุมชนวิชาการและสังคมต่อไปอีก

วารสารจุดยืน มีพันธกิจไม่เพียงแต่สนับสนุนงานของนักวิชาการรุ่นใหญ่เท่านั้น แต่ยังเห็นความสำคัญของงานเขียนของคนรุ่นใหม่ที่เกิดในลักษณะวิทยานิพนธ์สาขาสตรีศึกษาด้วย ข้าพเจ้าหวังว่าจะเป็นการเสริมสร้างอำนาจให้กับนักวิชาการสตรีนิยมรุ่นใหม่และจะได้มาซึ่งคลื่นที่หนุนนำผลกระทบสตรีนิยมในขบวนการเคลื่อนไหวต่อไป เมื่อคลื่นลูกเก่ากระทบฝั่งแล้ว วารสารจุดยืนจึงไม่ใช่เป็นแต่เพียงวารสารทางวิชาการของสถาบันวิชาการหากแต่เป็นการเคลื่อนไหวของขบวนการสตรีนิยมด้วยอย่างปฏิเสธไม่ได้เลย

ข้าพเจ้าตั้งความหวังไว้ว่าบทบาทของ วารสารจุดยืน จะสืบเนื่องยาวนาน สามารถขยายเครือข่ายสตรีนิยมทั้งแนวราบและแนวตั้งออกไปยังในวงวิชาการและขบวนการเคลื่อนไหวสตรีนิยมอย่างมั่นคงและกว้างไกล จึงขอขอบคุณทุกท่านอย่างยิ่งที่มีส่วนทำให้ วารสารจุดยืน ปรากฏตัวขึ้นได้เพื่อเพิ่มเป็นเวทีใหม่ของสตรีนิยมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสองหญิงคือ พริศรา แซ่ก้วย และ วรรณาทองสิมา ที่ได้อุทิศปัญญา เวลา สุขภาพ และมีขันติธรรมให้กับฉบับปฐมฤกษ์นี้

วิระดา สมสวัสดิ์

เชียงใหม่

พฤษภาคม 2550